

Jolanta Chluska

Transakcje pozabilansowe w sprawozdaniu finansowym podmiotu gospodarczego

Streszczenie

Cel: Celem artykułu jest wskazanie obszarów sprawozdania finansowego szczególnie podatnych na wpływ skutków transakcji pozabilansowych.

Metodyka badań: Jako narzędzia badawcze zastosowano analizę literatury przedmiotu, aktów prawnych oraz przykładów praktycznych identyfikacji skutków transakcji pozabilansowych.

Wyniki badań: Artykuł nawiązuje do istotnych uwarunkowań potencjalnego sterowania informacją sprawozdawczą, co nie zawsze wynika z polityki rachunkowości, a może być narzędziem manipulacji obrazem jednostki w sprawozdaniu finansowym.

Wnioski: Podmioty gospodarcze zawierają różnorodne umowy w ramach prowadzonej działalności. Niektóre z nich mogą w sposób szczególny wpływać na obraz jednostki w sprawozdaniu finansowym oraz kondycję podmiotu. Skutki takich umów mogą mieć charakter krótko- lub długoterminowy.

Wkład w rozwój dyscypliny: Artykuł przybliży istotę transakcji pozabilansowych i ich wpływ na obraz jednostki w sprawozdaniu finansowym. Analiza literatury przedmiotu oraz sprawozdań finansowych skłania do postawienia hipotezy badawczej oraz jej wery-

Jolanta Chluska, Politechnika Częstochowska, Wydział Zarządzania, ul. Armii Krajowej 19B, 42-200 Częstochowa, e-mail: jolanta.chluska@pcz.pl, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5169-7109>.

Artykuł udostępniany na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0); <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

fikacji, że transakcje pozabilansowe mogą istotnie zmieniać obraz jednostki w sprawozdaniu finansowym.

Słowa kluczowe: sprawozdanie finansowe, transakcje pozabilansowe, polityka rachunkowości, regulacje rachunkowości.

Klasyfikacja JEL: M40, M41, M42, M49.

1. Wprowadzenie

Podmioty gospodarcze prowadzą rachunkowość oraz sporządzają sprawozdania finansowe zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa. Na podstawie ksiąg rachunkowych sporządzane jest sprawozdanie finansowe. Polskie przedsiębiorstwa prezentują informacje sprawozdawcze w zakresie przewidzianym ustawą o rachunkowości lub międzynarodowymi standardami sprawozdawczości finansowej (MSR/MSSF) w zależności od rodzaju jednostki, jej wielkości, statusu oraz możliwości przyjmowania za podstawę sporządzenia sprawozdania finansowego MSR/MSSF.

Odbiorcy sprawozdań finansowych i inni interesariusze podmiotu podejmują decyzje ekonomiczne na podstawie informacji płynących ze sprawozdania finansowego. Na obraz jednostki w sprawozdaniu finansowym mogą mieć wpływ tzw. transakcje pozabilansowe. Transakcje pozabilansowe mogą narażać przedsiębiorstwo na ryzyko, ale mogą też dostarczać korzyści. W artykule scharakteryzowano istotę transakcji pozabilansowych oraz wskazano ich wpływ na sprawozdawczość finansową podmiotu gospodarczego w Polsce. Począwszy od 2008 r., w sprawozdaniu finansowym jednostkowym i skonsolidowanym podmioty gospodarcze mają obowiązek ujawniać transakcje pozabilansowe w większym zakresie, niż było to przewidziane wcześniejszymi przepisami.

Analiza literatury przedmiotu oraz sprawozdań finansowych skłania do postawienia hipotezy badawczej, że transakcje pozabilansowe mogą istotnie zmieniać obraz jednostki w sprawozdaniu finansowym. Celem artykułu jest wskazanie obszarów sprawozdania finansowego szczególnie podatnych na wpływ skutków transakcji pozabilansowych. Jako narzędzia badawcze zastosowano analizę literatury przedmiotu, aktów prawnych oraz przykładów praktycznych identyfikacji skutków transakcji pozabilansowych.

2. Istota transakcji pozabilansowych

W Polsce rachunkowość regulowana jest przepisami Ustawy o rachunkowości z dnia 29 września 1994 r. (UoR). Zadaniem rachunkowości jest dostarczenie

rzetelnych i wiarygodnych informacji ekonomicznych, umożliwiających nie tylko ocenę jednostki gospodarczej, ale również dostarczenie danych do podejmowania decyzji zarządczych. Aby informacje płynące z systemu rachunkowości spełniały ten warunek, powinny być zrozumiałe, przydatne, wiarygodne i porównywalne. Przedsiębiorstwa są zobowiązane do stosowania przyjętych zasad (polityki) rachunkowości, rzetelnie i jasno przedstawiając sytuację majątkową i finansową oraz wynik finansowy (UoR, art. 4 ust. 1). Określenie „rzetelne” oznacza wierne i odpowiadające faktom odzwierciedlenie rzeczywistości zarówno w księgach, jak i w sprawozdaniach finansowych.

Przyjęcie Polski do Unii Europejskiej w maju 2004 r. spowodowało konieczność dostosowania polskich przepisów do rozwiązań Unii. Prawo bilansowe w Polsce zostało zmienione z mocą od 2018 r. na podstawie Ustawy z dnia 18 marca 2008 r. o zmianie ustawy o rachunkowości (Dz.U. nr 63 poz. 393). Nowelizacja ta dokonała wdrożenia postanowień dyrektyw Unii Europejskiej¹. Celem zmian przepisów prawnych rachunkowości w Polsce i w Unii Europejskiej była modernizacja prawa spółek, udoskonalenie ładu korporacyjnego, przejrzystości transakcji między różnymi podmiotami gospodarczymi, zapobieganie i zwalczanie nadużyć finansowych i korporacyjnych. Wyrazem przyjętych celów stał się obowiązek ujawniania w sprawozdaniu finansowym transakcji pozabilansowych. Zgodnie z dyrektywą 2006/46/WE pkt 9: „Transakcjami pozabilansowymi mogą być wszelkie transakcje lub umowy wiążące spółkę z innymi podmiotami, nawet nieposiadającymi osobowości prawnej, które nie są wykazane w bilansie”.

Przedsiębiorstwo, prowadząc działalność gospodarczą, zawiera z kontrahentami różnorodne umowy, na mocy których powstają określone należności i zobowiązania, skutkujące pozycjami bilansowymi aktywów i pasywów, kosztami i przychodami. Niektóre transakcje, niewykazane w sprawozdaniu finansowym, mogą mieć istotny wpływ na kondycję finansową i majątkową, a tym samym obraz jednostki prezentowany w sprawozdaniu finansowym odbiorcom tych sprawozdań. Transakcje pozabilansowe występują w obszarach gospodarczych, prawnych, podatkowych lub księgowych. Informacje o ryzyku lub istotnych korzy-

---

¹ Dyrektywa 2006/46/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 14 lipca 2006 r. zmieniająca dyrektywy Rady 78/660/EWG w sprawie rocznych sprawozdań finansowych niektórych rodzajów spółek, 83/349/EWG w sprawie skonsolidowanych sprawozdań finansowych, 86/635/EWG w sprawie rocznych i skonsolidowanych sprawozdań finansowych banków i innych instytucji finansowych oraz 91/674/EWG w sprawie rocznych i skonsolidowanych sprawozdań finansowych zakładów ubezpieczeń (Dz. Urz. UE L 224 z 16.08.2006 r., s. 1–7). Dyrektywy te utraciły moc po wdrożeniu Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/34/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie rocznych sprawozdań finansowych, skonsolidowanych sprawozdań finansowych i powiązanych sprawozdań niektórych rodzajów jednostek, zmieniającej dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2006/43/WE oraz uchylającej dyrektywy Rady 78/660/EWG i 83/349/EWG (Dz. Urz. UE L 182 z 29.06.2013 r.).

ściach będących skutkiem transakcji pozabilansowych powinny być ujawniane w sprawozdaniu finansowym. Zgodnie z dyrektywą 2013/34/UE wymagane jest ujawnienie w jednostkach średnich i dużych oraz jednostkach interesu publicznego (jednostkach zainteresowania publicznego) charakteru i celu gospodarczego umów zawartych przez jednostkę, a nieuwzględnionych w bilansie oraz wpływu finansowego tych umów na jednostkę, pod warunkiem że ryzyko lub korzyści wynikające z tych umów są istotne, o ile ujawnienie tego ryzyka lub korzyści jest niezbędne do celów oceny sytuacji finansowej tej jednostki (Dyrektywa 2013/34/UE, art. 17). Podobnie jak dyrektywa 2013/34/UE, wymóg taki formułuje ustawa o rachunkowości.

3. Wpływ transakcji pozabilansowych na obraz jednostki w sprawozdaniu finansowym

Za istotne transakcje kreujące ryzyko działalności lub szczególne korzyści według dyrektywy 2006/46/WE (pkt 9) uważane były przykładowo:

- sprzedaż wierzytelności,
- transakcje sprzedaży i odkupu,
- umowy konsygnacyjne,
- transakcje typu „take or pay”,
- sekurytyzacja,
- zabezpieczenia na aktywach,
- leasing operacyjny,
- outsourcing,
- tworzenie jednostek specjalnego przeznaczenia.

Nie jest to lista zamknięta, mogą bowiem wystąpić inne transakcje, jeśli skutkują podobnym ryzykiem lub korzyścią. Niewątpliwie będą to gwarancje i poręczenia, zastawy oraz zobowiązania warunkowe.

Polskie prawo cywilne i handlowe dopuszcza obrót wierzytelnościami. Zgodnie z przepisami kodeksu cywilnego przelew wierzytelności może nastąpić na mocy umowy sprzedaży, zamiany, darowizny lub innej umowy. Wraz z wierzytelnością przechodzą na nabywcę wszelkie związane z nią prawa, w szczególności roszczenie o zaległe odsetki. Szczególną formą zbycia wierzytelności jest faktoring. Faktoring oznacza współpracę między wyspecjalizowaną instytucją faktoringową a przedsiębiorstwem, na mocy której przedsiębiorstwo (faktorant) przelewa na instytucję faktoringową (faktora) wierzytelności z tytułu dostaw i usług, a instytucja faktoringowa płaci za przelaną wierzytelność (Kreczmańska-Gigol 2006, s. 11). Faktor może świadczyć na rzecz faktoranta dodatkowe usługi. Faktoring, jest jednym ze źródeł finansowania działalności w krótkim okresie. W odróż-

nieniu od kredytu bankowego faktoring nie powoduje wzrostu wartości obcych źródeł finansowania wykazywanych w pasywach bilansu. Pokazuje to przedsiębiorstwo w korzystnej sytuacji finansowej (Wszelaki 2013, s. 257; Tokarski 2005, s. 164–165). Przez sprzedaż wierzytelności lub stosowanie faktoringu podmioty gospodarcze mogą pozbywać się wątpliwych należności, które w księgach rachunkowych musiałyby objąć odpisami aktualizującymi, stanowiącymi koszt pomniejszający wynik finansowy. Zmienia to strukturę i wartość aktywów i pasywów (należności, zobowiązań).

Formą sterowania czy wręcz manipulowania wynikiem finansowym mogą być transakcje polegające na sprzedaży na pewien czas wybranych aktywów firmy, np. środków trwałych, zapasów (zwykle przed dniem bilansowym lub innym istotnym dla oceny kondycji), i późniejszym ich odkupieniu. Taka konstrukcja umowy daje pewność jej wykonania, tzn. jednostka sprzedająca aktywa ma pewność, że będzie mogła je odkupić po upływie określonego okresu, a jednostka kupująca nie musi się obawiać, że będzie miała problem ze sprzedażem zbędnych dla niej z gospodarczego punktu widzenia aktywów. W istocie przypomina to pożyczkę zabezpieczoną na aktywach. Transakcje sprzedaży i odkupu dają pozory korzystnych operacji, zwiększających rentowność działalności. Wpływają na strukturę aktywów bilansu i podwyższają wynik finansowy.

Umowa konsygnacji polega na tym, że zlecający przekazuje towar przyjmującemu zamówienie, a ten zobowiązuje się sprzedać go kupującemu po cenie ustalonej przez zlecającego na jego rachunek. Konsygnacja określa umowę zbliżoną do umowy komisowej. Sprzedaż dokonywana jest sukcesywnie, a rozliczenia są okresowe. W przypadku umów konsygnacji, w porównaniu z tradycyjną wymianą handlową, do głównych skutków zaliczyć można brak konieczności angażowania środków finansowych w zakup towarów czy możliwość zwrotu niesprzedanych towarów. Umowy takie pozwalają skrócić czas dostaw towarów, zmniejszyć koszty transportu czy opłat celnych. Mogą mieć charakter transakcji pozornych, ukierunkowanych na stworzenie korzystnych relacji aktywów i pasywów. Wpływają na wartość zapasów, należności i zobowiązań wykazywanych w sprawozdaniu finansowym.

W przypadku klauzul umownych „take or pay” odbiorcy dóbr lub usług zobowiązują się odebrać zamówiony produkt lub zapłacić nawet wtedy, gdy nie odbiorą przedmiotu transakcji. Transakcje takie mogą narazić odbiorców na znaczne straty finansowe, gdyby realizacja dostaw nie doszła do skutku. Klauzule „take or pay” są korzystne dla dostawców². Dostawcy mają zagwarantowane przychody, bez względu na rzeczywisty przebieg transakcji. W przypadku odbiorców powstaje dodatkowe ryzyko finansowe i operacyjne związane z obowiązkiem realizacji dostaw. Klauzule tego rodzaju przesądzają o wartości kosztów i zobowiązań

---

² Na temat transakcji „take or pay” w obrocie gazem por. (Zajdler, Hara i Staniłko 2012, s. 51–71).

przedsiębiorstwa obecnie lub w przyszłości. Zakłóca to elastyczność procesów decyzyjnych zarówno kierownictwa podmiotu, jak i pozostałych interesariuszy.

Sekurytyzacja aktywów (*assets securitisation*) jest to proces scalania aktywów obrotowych i finansowych o podobnym charakterze oraz emitowania papierów wartościowych opartych na tych aktywach (Szczepankowski 1998, s. 62). Sekurytyzowane aktywa są przenoszone do wyodrębnionego podmiotu gospodarczego, który następnie dokonuje emisji papierów wartościowych. Transfer aktywów może być dokonywany bez zachowania formy sprzedaży lub jako sprzedaż. Pozyskanie kapitału w drodze sekurytyzacji nie wiąże się z ujawnianiem danych o przedsiębiorstwie, inicjatorze tego procesu. Sekurytyzacja poprawia lub utrzymuje na podobnym poziomie wskaźniki finansowe aranżera (sprzedawcy aktywów). Zaletą sekurytyzacji jest obniżenie kosztu kapitału obcego i poprawa płynności przedsiębiorstwa, ograniczenie ryzyka kredytowego, poszerzenie grupy inwestorów (Bielawska 2008, s. 168). Wadą natomiast jest ryzyko niepowodzenia emisji papierów wartościowych, kosztowne mogą być również formy zabezpieczenia emisji. Pozbycie się aktywów o dużej płynności może w długim okresie osłabić pozycję konkurencyjną przedsiębiorstwa (Rymarczyk 2018, s. 67; Buchanan 2016, s. 17). Transakcje sekurytyzacji wpływają na zmianę struktury aktywów i wynik finansowy.

Leasing jest formą umowy, na mocy której w zamian za opłatę lub serię opłat leasingodawca (finansujący) przekazuje leasingobiorcy (korzystającemu) prawo do użytkowania danego składnika aktywów przez uzgodniony okres³. Leasing finansowy to umowa leasingowa, na mocy której następuje przeniesienie zasadniczo całego ryzyka i pożytków wynikających z tytułu posiadania aktywów. Ostateczne przeniesienie tytułu prawnego może, lecz nie musi nastąpić (MSR 17, pkt 4). Przedmiot leasingu są składniki aktywów, jak np. nieruchomości, urządzenia, maszyny, środki transportu, wartości niematerialne i prawne. Przedmiot umowy leasingu finansowego jest zaliczany do aktywów korzystającego i ten dokonuje odpisów amortyzacyjnych (KSR 5, pkt II). Leasing operacyjny najczęściej stosowany jest w przypadku środków transportu oraz nieruchomości. Przedmiot umowy leasingu operacyjnego zaliczany jest do aktywów finansującego i on dokonuje odpisów amortyzacyjnych. Umowy leasingu operacyjnego są atrakcyjne

---

³ MSR 17 został zastąpiony przez Międzynarodowy Standard Sprawozdawczości Finansowej 16 „Leasing” (MSSF 16), obowiązujący dla rocznych okresów sprawozdawczych rozpoczynających się 1 stycznia 2019 r. i później. Różnice między MSR 17 a MSSF 16 polegają przede wszystkim na tym, że zgodnie z MSSF 16 aktywa stanowiące przedmiot umowy leasingu (jako prawa do użytkowania aktywów) korzystający ujmuje jako leasing finansowy (z niewielkimi wyjątkami), wykazując je w odrębnej pozycji aktywów trwałych bilansu, zaś zobowiązania z tytułu tych umów w pasywach bilansu. Przepisy prawa bilansowego i podatkowego w zakresie leasingu w Polsce nie zostały jednak zmienione. Stosowanie MSSF 16 dotyczy więc jedynie podmiotów, które do celów bilansowych stosują MSR/MSSF.

dla korzystających, gdyż stanowią dodatkowe źródło kapitału (Dębska-Rup, Rup 2017, s. 54; Okręglińska 2004, s. 13–15). Korzystający ma dostęp do nowoczesnych maszyn i urządzeń i tym samym może szybko reagować na nowe technologie. W świetle podatku dochodowego przedsiębiorstwu bardziej opłaca się leasing operacyjny niż zakup środka trwałego i wliczanie w koszty uzyskania przychodu rat jego amortyzacji, limitowanej przepisami prawa podatkowego. Leasing operacyjny jest zyskowny dla leasingobiorcy także dlatego, że daje możliwość zaliczenia całej raty leasingowej do podatkowych kosztów uzyskania przychodów. Skutkiem korzystania z leasingu operacyjnego jest koszt usług obcych, wpływający na wynik finansowy podmiotu gospodarczego. W przypadku leasingu finansowego kosztem jest amortyzacja środków trwałych (wykazanych w aktywach bilansu) oraz koszty finansowe z tytułu części odsetkowej raty leasingowej. Rodzaj leasingu istotnie wpływa więc na strukturę kosztów. Operacje leasingu operacyjnego nie są wykazywane w bilansie jako zobowiązania przedsiębiorstwa (krótko- i długoterminowe), nie powodują więc zmniejszenia zdolności kredytowej. Mogą wystąpić jedynie zobowiązania z tytułu bieżących rat leasingowych. Wadą leasingu operacyjnego jest to, że brak możliwości wykazania aktywów trwałych w bilansie nie daje pełnego obrazu zasobów zaangażowanych w działalność operacyjną, co może być odebrane przez interesariuszy jako ograniczenie szans rozwojowych.

Outsourcing jest procesem przekazywania funkcji oraz zasobów związanych z ich realizacją podmiotom zewnętrznym (Cecelak 2013, s. 44; Kłós 2009, s. 35). M. Trocki postrzega go jako działanie strategiczne przedsiębiorstwa o długoterminowym oddziaływaniu (Trocki 2001, s. 13, 14). Firmom zewnętrznym przekazywane są funkcje podstawowe, pomocnicze czy administracyjne w takich obszarach działalności, jak produkcja, rachunkowość, dobór i szkolenie kadr, ochrona mienia, obsługa systemów informatycznych. Głównym celem powierzenia tych zadań firmom zewnętrznym jest obniżka kosztów działalności, usprawnienie zarządzania, poprawa jakości realizowanych zadań, wykorzystanie wiedzy i umiejętności wyspecjalizowanych podmiotów do poprawy efektywności własnych zasobów. Outsourcing może stanowić drogę do poprawy efektywności gospodarowania, ale może też być źródłem ryzyka wzrostu kosztów, pogorszenia jakości realizowanych funkcji oraz utrudnień kontroli prawidłowości przebiegu działań. Oprócz wpływu outsourcingu na wynik finansowy (wzrost lub zmniejszenie kosztów) zmienia się struktura kosztów działalności. Przykładowo, zamiast wynagrodzeń wystąpią usługi obce. Zmiana taka może powodować zakłócenia porównywalności kosztów w procesach ich analizy w kolejnych okresach.

Jednostki specjalnego przeznaczenia (JSP) to podmioty gospodarcze w formie spółek kapitałowych, osobowych lub podmiotów niemających osobowości prawnej utworzone dla osiągnięcia określonych celów. Do takich celów można zaliczyć leasing, prowadzenie prac badawczych i rozwojowych, sekurytyzację aktywów

itp. (SKI-12, pkt 1). Tworzenie jednostek specjalnego przeznaczenia bywa wykorzystywane do przenoszenia do tych podmiotów nierentownych obszarów działalności lub przeciwnie, do wyodrębniania szczególnie dochodowych produktów lub usług. Specyfika jednostek specjalnego przeznaczenia decyduje o tym, że nawet przy nieznacznym udziale kapitałowym przedsiębiorstwa tworzące JSP mogą je kontrolować. Zgodnie z postanowieniami Interpretacji SKI-12 „Konsolidacja – jednostki specjalnego przeznaczenia”, jeżeli z istoty powiązań wynika, że JSP są kontrolowane przez jednostki gospodarcze, należy je objąć konsolidacją. Dopiero na poziomie sprawozdania skonsolidowanego wyraźnie można rozpoznać relacje i transakcje podmiotów powiązanych.

4. Obowiązki przedsiębiorstwa w zakresie ujawniania transakcji pozabilansowych

Sprawozdanie finansowe sporządza się na dzień zamknięcia ksiąg rachunkowych. Zakres sprawozdania finansowego uzależniony jest od formy organizacyjno-prawnej oraz od wielkości zatrudnienia, wartości sumy bilansowej i przychodów podmiotu. Sprawozdanie finansowe w najszerszym zakresie sporządzają jednostki zobowiązane do obowiązkowego badania sprawozdań finansowych i ksiąg rachunkowych, przekraczające progi wartościowe tych parametrów dla małych podmiotów. Obowiązkowym elementem sprawozdania finansowego dla wszystkich jednostek jest informacja dodatkowa. Pełni ona funkcję uzupełniającą w stosunku do pozycji bilansu, rachunku zysków i strat, zestawienia zmian w kapitale (funduszu) własnym oraz rachunku przepływów pieniężnych. Zakres informacji wymaganych w informacji dodatkowej, jej szczegółowość uzależniona jest od statusu jednostki (jednostka mikro, jednostka mała, pozostałe jednostki prowadzące rachunkowość na podstawie ustawy o rachunkowości) oraz załączników do ustawy o rachunkowości stosowanych jako wyznacznik istotności informacji sprawozdawczych. W informacji dodatkowej odzwierciedlenie znajduje polityka rachunkowości podmiotu (Stępień 2019, s. 87).

Informacja dodatkowa powinna zawierać istotne dane i objaśnienia niezbędne do tego, aby sprawozdanie finansowe spełniało zasadę prawdziwego i wiernego obrazu. Najszerszy zakres informacji dodatkowej, sporządzanej przez jednostki inne niż banki i zakłady ubezpieczeń, określa załącznik nr 1 do ustawy o rachunkowości.

Konsekwencją przyjętych w 2008 r. nowelizacji polskiego prawa bilansowego było wprowadzenie prezentacji w informacji dodatkowej do sprawozdania finansowego ujawnień informacji o charakterze i celu gospodarczym zawartych przez jednostkę umów, nieuwzględnionych w bilansie, w zakresie niezbędnym do oceny

ich wpływu na sytuację majątkową, finansową i wynik finansowy jednostki. W ustawie o rachunkowości nie wymienia się tych umów, pozostawiając interpretację zakresu i rodzajów umów podmiotom gospodarczym. Poniżej zamieszczono przykłady opisu wystąpienia transakcji pozabilansowych w sprawozdaniu finansowym trzech podmiotów. Zazwyczaj opisowi umów towarzyszy szacunek ich skutków finansowych lub wskazuje się finansowe uwarunkowania ich realizacji w kolejnych okresach.

1. Kontrakty na dostawę gazu na zasadach „take or pay” (PGNiG):

„PGNiG jest stroną dwóch kontraktów długoterminowych na dostawę paliwa gazowego do Polski posiadających tzw. klauzulę »take or pay« (kontrakt jamalski i kontrakt katarski). Przy założeniu utrzymania portfela klientów PGNiG na dotychczasowym poziomie realizacja tychże kontraktów w ilościach określonych w odpowiednich klauzulach »take or pay« oznaczać będzie minimalizowanie zakupów gazu spotowego. W przypadku utraty rynku przez PGNiG istnieje ryzyko konieczności szukania nowych możliwości zagospodarowania nadwyżek gazu w portfelu” (PGNiG 2017, s. 75).

2. Gwarancje i poręczenia (Orange Polska SA, JSW SA):

a) „W pierwszym półroczu 2018 r. Orange Polska SA zlecała bankom wystawianie gwarancji bankowych za zobowiązania jednostki zależnej TP Teltech Sp. z o.o. na rzecz jej kontrahentów, jednocześnie zobowiązując się do pokrycia ewentualnych roszczeń z tytułu wypłat z gwarancji. Na dzień 30 czerwca 2018 r. łączna wartość gwarancji wyniosła 4,9 mln zł (...). Na dzień 30 czerwca 2018 r. ważnych było 9 gwarancji bankowych wystawionych na zlecenie Orange Polska SA za zobowiązania Orange Energia Sp. z o.o. (dawniej Multimedia Polska Energia Sp. z o.o.) na rzecz jej kontrahentów w związku z nabyciem tej spółki przez Grupę w 2017 r. Łączna wartość gwarancji, do których pokrycia ewentualnych roszczeń z tytułu wypłat z gwarancji zobowiązała się Orange Polska SA wobec banków, wynosiła 17,9 mln zł” (Orange Polska 2018, s. 60).

b) „W wyniku prowadzonych ze stroną społeczną rozmów w ramach Wojewódzkiej Komisji Dialogu Społecznego dotyczących m.in. gwarancji zatrudnienia oraz kwestii związanych z przeprowadzeniem Oferty publicznej, w dniu 5 maja 2011 r. Zarząd Jednostki dominującej podpisał, a działające w JSW SA organizacje związkowe parafowały porozumienie zbiorowe z Zarządem (»Porozumienie«). W ramach Porozumienia strony ustaliły m.in., że co do zasady, okres gwarancji zatrudnienia dla pracowników Jednostki dominującej wynosi 10 lat od dnia upublicznienia akcji JSW SA. W przypadku niedotrzymania przez Jednostkę dominującą gwarancji zatrudnienia, JSW SA będzie zobowiązana do wypłaty odszkodowania w wysokości równej iloczynowi przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w Jednostce dominującej w roku poprzedzającym rozwiązanie stosunku pracy i liczby miesięcy, które pozostają do upływu okresu gwarancji zatrudnienia (w przypadku pracow-

ników administracyjnych nie więcej niż sześćdziesięciokrotność przeciętnego wynagrodzenia w roku poprzedzającym)” (GK JSW 2012, s. 69).

Gdyby PGNiG nie ujawniło transakcji „take or pay”, odbiorcy sprawozdania finansowego nie mieliby możliwości prognozowania trendów ewentualnych zmian wyniku finansowego. Transakcje takie stanowią czynnik ryzyka, który uwzględnia się w procesach planowania i analizy ekonomiczno-finansowej.

Gwarancje i poręczenia spółki Orange Polska SA nie są odzwierciedlone w bilansie czy rachunku zysków i strat zarówno jednostkowego, jak i skonsolidowanego sprawozdania finansowego. Wiedza o nich jest istotna w procesach decyzyjnych interesariuszy. Informacja o gwarancjach i poręczeniach wskazuje na potencjalne zobowiązania podmiotu. Gwałtowny wzrost zobowiązań może nawet zagrozić kontynuacji działalności. Ważna jest także wartość tych poręczeń i gwarancji w kolejnych okresach sprawozdawczych. W Orange Polska SA wartości tych pozycji sprawozdawczych utrzymywały się na podobnym poziomie. Gdyby obserwowano ich znaczący wzrost, świadczyłyby to o wzroście ryzyka działalności spółki.

Ujawnienie zarówno tytułów gwarancji, jak i podstawy finansowego oszacowania ich skutków, tak jak to miało miejsce w JSW SA, pozwala interesariuszom oszacować potencjalne skutki zmiany polityki kadrowej podmiotu gospodarczego lub zmiany przepisów prawa. Odbiorcami sprawozdań finansowych są m.in. pracownicy podmiotu. Brak informacji o gwarancjach zatrudnienia i potencjalnych skutkach finansowych niedotrzymania porozumień stanowiłoby lukę informacyjną w komunikacji z pracownikami i właścicielami podmiotu. W przypadku takich jednostek jak JSW SA ma to wymiar strategiczny i makroekonomiczny.

Jak pokazują wybrane przykłady ze sprawozdań finansowych, informacje o transakcjach pozabilansowych mogą w znacznym stopniu sterować obrazem jednostki w sprawozdawczości. Brak ich ujawnienia ograniczałoby zrozumienie otoczenia podmiotu i warunków jego działalności.

Identyfikacja transakcji pozabilansowych jest szczególnie istotna w przypadku dużych jednostek, przede wszystkim jednostek notowanych na giełdzie papierów wartościowych. Jednak w małych podmiotach informacje te są również ważne. Mimo że w dodatkowych informacjach zawartych w załącznikach 4–6 do ustawy o rachunkowości nie powtarza się zapis załącznika nr 1 o ujawnianiu transakcji pozabilansowych, to jednak wskazuje się na konieczność ujawniania informacji o zobowiązaniach warunkowych, gwarancjach, poręczeniach, transakcjach zabezpieczanych na aktywach, czyli tych najczęściej występujących i o największym wpływie na sytuację finansową i majątkową podmiotów. Nawet gdyby takiego zapisu nie było, to obowiązkiem podmiotów gospodarczych jest ujawnianie informacji niewymienionych w akcie prawnym, jeżeli mogłyby one w istotny sposób wpłynąć na ocenę kondycji podmiotu.

5. Zakończenie

Przedsiębiorstwo, funkcjonując w konkurencyjnym otoczeniu, musi liczyć się z ryzykiem ekonomicznym i finansowym działalności. Transakcje pozabilansowe mogą to ryzyko zmniejszać lub zwiększać. Szczególny wpływ (zwiększenie, zmniejszenie wartości, zmiana struktury) transakcji pozabilansowych obserwować można w takich obszarach sprawozdania finansowego, jak:

- bilans – aktywa finansowe, należności, zapasy, zobowiązania krótko- i długo-terminowe,
- rachunek zysków i strat – koszty usług, wynagrodzeń, amortyzacji,
- rachunek przepływów pieniężnych – przepływy z działalności inwestycyjnej, finansowej.

Skutki transakcji pozabilansowych znajdują zawsze odzwierciedlenie w wyniku finansowym w krótkich okresach i warunkach funkcjonowania przedsiębiorstwa w przyszłości. W krótkim okresie poprawiają wynik finansowy, strukturę oraz wartość aktywów i pasywów. Skutkiem tego kierownictwo przedsiębiorstwa prezentuje w sprawozdaniu finansowym dobrą kondycję finansową i majątkową podmiotu, brak zagrożeń kontynuacji działalności oraz szanse na rozwój. W długim okresie, zwłaszcza jeśli transakcje pozabilansowe miały charakter jednorazowy, niepowtarzalny, mogą one zwiększyć ryzyko finansowe czy operacyjne działalności podmiotu. Zmieniony obraz przedsiębiorstwa w sprawozdaniu finansowym ma wpływ na procesy decyzyjne:

- kierownictwa jednostki, właścicieli (przekłamana podstawa podejmowania decyzji zarządczych, uszczuplenie podstawy opodatkowania, potencjalne procesy sądowe, kary, grzywny, konflikty z otoczeniem),
- interesariuszy zewnętrznych, w tym kredytodawców (zwiększenie ryzyka kredytowego, brak zabezpieczeń, utrata wypłacalności).

Sprawozdania finansowe prezentujące transakcje pozabilansowe w sposób przewidziany przepisami prawa, odpowiadając na oczekiwania interesariuszy informacji sprawozdawczych, powinny spełniać następujące uwarunkowania decyzyjne:

- odbiorcy sprawozdania finansowego przedsiębiorstwa oczekują, że sprawozdanie finansowe sporządzone zostało zgodnie z zasadą prawdziwego i wiernego obrazu i decyzje ekonomiczne podjęte na jego podstawie będą trafne,
- podmiot gospodarczy ujawnia istotne warunki zawartych umów, wraz z ich konsekwencjami dla stabilności gospodarki finansowej i kontynuacji działalności,
- informacje o transakcjach pozabilansowych nie są zaciemniane poprzez ich nieprecyzyjny opis,
- skutki transakcji nie są wyrazem manipulacji wizerunkiem podmiotu.

Warunki te mogą nie być spełnione, jeśli podmiot w swojej działalności zawiera umowy, których realizacja istotnie wpływa na warunki rozwojowe przedsiębiorstwa, bez wystarczających ujawnień sprawozdawczych w tym zakresie. Obraz podmiotu może być wtedy znacząco zniekształcony (zbyt optymistyczny lub zbyt pesymistyczny). Może też być efektem manipulowania danymi systemu rachunkowości z wykorzystaniem luk w zasadach rachunkowości (Naser 1993, s. 93).

Ujawnienie w sprawozdaniu finansowym transakcji pozabilansowych jest istotnym krokiem w kierunku zwiększenia czytelności sprawozdania. W procesach badania sprawozdania finansowego może wpływać na opinię biegłego rewidenta zawartą w sprawozdaniu z badania. Powyższe analizy pozwalają stwierdzić weryfikację postawionej we wprowadzeniu hipotezy badawczej oraz realizację celu opracowania.

Literatura

- Bielawska A. (2008), *Sekurytyzacja jako technika refinansowania przedsiębiorstwa*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Nauk Ekonomicznych Politechniki Koszalińskiej”, nr 12.
- Buchanan B. G. (2016), *Securitization: A Financing Vehicle for All Seasons?*, Bank of Finland Research Discussion Paper 31.
- Cecelak J. (2013), *Outsourcing jako źródło rozwoju przedsiębiorstwa*, „Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku. Nauki Ekonomiczne”, t. XVIII.
- Dębska-Rup A., Rup P. (2017), *Leasing jako źródło finansowania przedsiębiorstwa i jego ujęcie w księgach rachunkowych*, „Państwo i Społeczeństwo”, nr 2.
- Dyrektywa 2006/46/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 14 lipca 2006 r. zmieniającej dyrektywy Rady 78/660/EWG w sprawie rocznych sprawozdań finansowych niektórych rodzajów spółek, 83/349/EWG w sprawie skonsolidowanych sprawozdań finansowych, 86/635/EWG w sprawie rocznych i skonsolidowanych sprawozdań finansowych banków i innych instytucji finansowych oraz 91/674/EWG w sprawie rocznych i skonsolidowanych sprawozdań finansowych zakładów ubezpieczeń, Dz. Urz. UE L 224 z 16.08.2006 r.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/34/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie rocznych sprawozdań finansowych, skonsolidowanych sprawozdań finansowych i powiązanych sprawozdań niektórych rodzajów jednostek, zmieniającej dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2006/43/WE oraz uchylającej dyrektywy Rady 78/660/EWG i 83/349/EWG, Dz. Urz. UE L 182 z 29.06.2013 r.
- GK JSW (2012), *Skonsolidowane sprawozdanie finansowe Grupy Kapitałowej Jastrzębskiej Spółki Węglowej S.A. za rok obrotowy zakończony 31 grudnia 2012 r.*, https://www.jsw.pl/raportroczny-2012/pub/2012/PL/files/pobierz/GKSkonsolidowane_sprawozdanie_finansowe_GK_JSW_S_A_za_2102_rok.pdf (data dostępu: 12.02.2020).
- Kłós M. (2009), *Outsourcing w polskich przedsiębiorstwach*, CeDeWu, Warszawa.
- Komunikat nr 9 Ministra Finansów z dnia 23.12.2011 r. w sprawie ogłoszenia uchwały Komitetu Standardów Rachunkowości w sprawie przyjęcia znowelizowanego Krajowego Standardu Rachunkowości nr 5 „Leasing, najem i dzierżawa” (KSR 5).

- Kreczmańska-Gigol K. (2006), *Factoring w świetle prawa cywilnego, podatkowego i bilansowego*, Difin, Warszawa.
- MSR 17 „Leasing”, Dz. Urz. UE L z 2008 r. nr 320/1 ze zm.
- Naser K.H.M. (1993), *Creative Financial Accounting*, Prentice Hall International, London.
- Okreglicka M. (2004), *Leasing. Aspekty prawne, organizacyjne ekonomiczne*, Difin, Warszawa.
- Orange Polska (2018), *Grupa Kapitałowa Orange Polska – Skrócone śródroczne skonsolidowane sprawozdanie finansowe za sześć miesięcy zakończonych 30 czerwca 2018 r. sporządzone według Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej*, http://orange-ir.pl/sites/default/files/OPL_2Q_2018_Raport_Skonsolidowany.pdf (data dostępu: 12.02.2020).
- PGNiG (2017), *Skonsolidowany raport roczny Grupy Kapitałowej PGNiG za okres od 1.01.2017 r. do 31.12.2017 r.*, https://static1.money.pl/d/gielda/raporty/2017/17619_PGNiG_Skonsolidowany_Raport_Roczny_2017.pdf (data dostępu: 12.02.2020).
- Rymarczyk J. (2018), *Sekurytyzacja jako innowacyjny instrument finansjalizacji współczesnej gospodarki światowej*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, nr 362.
- SKI-12 „Konsolidacja – jednostki specjalnego przeznaczenia”, Dz. Urz. UE L z 2008 r. nr 320/1 ze zm.
- Stępień K. (2019), *Pojęcie i zakres polityki rachunkowości w polskich oraz w międzynarodowych regulacjach rachunkowości*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie”, nr 2(980), <https://doi.org/10.15678/ZNUEK.2019.0980.0205>.
- Szczepankowski P. (1998), *Nowoczesne instrumenty zarządzania aktywami*, WSzPiZ im. L. Koźmińskiego, Warszawa.
- Tokarski M. (2005), *Factoring w małych i średnich przedsiębiorstwach: forma krótkoterminowego finansowania działalności*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków.
- Trocki M. (2001), *Outsourcing. Metoda restrukturyzacji działalności gospodarczej*, PWE, Warszawa.
- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, Dz.U. z 2019 r. poz. 351.
- Ustawa z dnia 18 marca 2008 r. o zmianie ustawy o rachunkowości, Dz.U. nr 63 poz. 393.
- Wszelaki A. (2013), *Factoring w rachunkowości i sprawozdawczości podmiotu gospodarczego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 765. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia”, nr 61.
- Zajdler R., Hara T., Staniłko J. (2012), *Formuły cenowe w kontraktach długoterminowych na dostawę gazu do Unii Europejskiej*, Instytut Sobieskiego, Warszawa.

Off-balance Sheet Transactions in Financial Statements

(Abstract)

Objective: The article identifies areas of financial statements that are particularly sensitive to the impact of off-balance sheet transactions.

Research Design & Methods: An analysis of the subject literature, legal acts and examples of practical identification of the effects of off-balance transactions were applied.

Findings: The article looks at the important conditions of the potential control over reporting information, which is not always the result of the balance sheet policy and may be a tool for manipulating an entity's image in the financial statements.

Implications/Recommendations: Economic entities conclude various contracts during their operations. Some may have a particular impact on the entity's image in the financial statements and the condition of the entity. The effects of such agreements may be short- or long-term.

Contribution: The article presents the essence of off-balance transactions and their impact on the entity's image in the financial statements. Analysis of the subject literature and financial statements prompts the research hypothesis that off-balance sheet transactions can significantly change the entity's view in the financial statements.

Keywords: financial statement, off-balance sheet transactions, accounting policy, accounting regulations.